

Александар М. Бабић^[1]

Banja Luka College

Бања Лука (Република Српска - Босна и Херцеговина)

УДК 004.8:316(049.32)

Осврт

Примљен: 26.11.2025.

Прихваћен: 11.12.2025.

doi: 10.5937/napredak6-63034

Друштвена моћ и ново разумевање света у доба вештачке интелигенције

Поводом књиге Кејт Крофорд: *Атлас вештачке интелигенције – Моћ, политика и планетарни трошкови*. Београд: Факултет за медије и комуникације

Када се међу корицама једне књиге може пронаћи како вештачка интелигенција неосетно обликује геополитичке, економске, безбедносне, војне, психолошке, културне и историјске сфере, сматрамо обавезом да је препоручимо широј публици, али када се томе дода да она незамисливом брзином истовремено трансформише техничке и друштвене праксе, институције и инфраструктуре, јасна је наша дужност да јој поклонимо пуну пажњу. Кејт Крофорд (Kate Crawford), водећа научница вештачке

[1] aleksandar.babic@blc.edu.ba ; <https://orcid.org/0009-0005-9356-9128>

интелигенције и материјалних промена које их прате, новом књигом разбија све дилеме и догме о неутралности дигиталних технологија не кријући да су оне у функцији учвршћивања доминантне моћи постојећих глобалних елита, али и продубљивања економских неједнакости, уз све израженији надзор и контролу цивилног становништва. Професорка Универзитета у Јужној Каролини, главна истраживачица у Мајкрософтовој лабораторији у Њујорку и прва гостујућа шефица катедре за вештачку интелигенцију и правосуђе на Вишој нормалној школи у Паризу, разбија табуе о дизајнирању нових технологија јер, у суштини, свака њихова употреба зависи од етичких норми друштва које их користи. Одговорно и зналачки она тврди да AI није ни вештачка, ни интелигентна, јер у потпуности зависи од политичких и друштвених структура: „Због капитала потребног за изградњу AI у великом обиму и због начина перцепције које он оптимизује, системи вештачке интелигенције су неминовно дизајнирани да служе постојећим интересима доминације. У том смислу, вештачка интелигенција је регистар моћи“ (стр. 21).

Од терминолошког разјашњења самог појма до феноменолошког анализирања прецизног појмовног атласа AI, ауторка нуди мноштво практичних примера структурирајући најважније тачке друштвене моћи важне због уоквиривања технологије, политике, капитала и управљања стварношћу. Имагинарна мапа води нас кроз „естетску парадигму визуелног и епистемичку парадигму знања“, помажући нам у својеврсном путовању кроз непознати свет вештачке интелигенције, коју, након читања ове

књиге разумемо на потпуно другачији начин. Крофордова указује на то како рачунарска индустрија циља да у загрљај стисне читав свет, али перспективе остају само технолошки образованим и политички освешћеним друштвеним категоријама. Знање је у вештини да се схвати како функционише систем, на који се начин гради контекстуално окружење с моделима помоћу којих се усмерава пожељна политика. Западни центри моћи сада колонизују јавни простор, који је све само не – неутралан!

Ово штиво неопходно је за разумевање онога што нам се данас дешава, али и за наслућивање онога што нас чека иза ограничених сазнајних хоризоната. Иако се лаицима представља као чиста технологија и комуникациони алат, у пракси она умногоме зависи од фосилних горива, ретких минерала и тешког људског рада. На пример, литијум је минерал без којег нема савременог рачунарства, па трошкови експлоатације за компаније никако не могу бити лимитирајући, ма колико износили. Да би компјутерске слике биле још савршеније и заводљивије, неопходни су још захтевнији софтвери који траже све више и више енергије. Човекова зависност од технолошких алатки у сенци је еколошких копања: седамнаест ретких елемената неопходно је да би се и даље користили мобилни телефони, лаптопови и најважнији елементи у инфраструктури вештачке интелигенције. Свет треба да зна да су само у прошлој години Гуглови дата центри потрошили близу 23 милијарде литара воде, што је око трећине годишње потрошње Турске. Карбонски отисак AI постаће још видљивији, као што су и гласови еколошких активиста

због изостајања мера еколошке заштите све гласнији, али систем вештачке интелигенције почива на логици крупног капитала израженој у милитаризацији новог светског поретка који не нуди прихватљиву алтернативу. Другим речима, вештачка интелигенција је нова сила која преобликује живот планете, и нације и културе које то схвате имаће предност у односу на друге. „Вештачка интелигенција, у процесу поновног мапирања и интервенисања у свету, јесте политика другим средствима, иако се ретко признаје као таква. Ову политику воде Велике куће AI-ја, десетак компанија које доминирају планетарним рачунарством великих размера“ (стр. 31). То је естрактивна индустрија, чији се успех мери степеном експлоатације неразвијених средина.

Чврсто структуриран садржај књиге кроз седам поглавља разматра тајне, али и добро позната сазнања о рачунарству и вештачкој интелигенцији, увек указујући на дијалектичку блискост технологије и развоја људског друштва. Историјски лук је евидентан, од открића парне пресе која је повећала продуктивност и убрзала кретање капитала, до вештачке интелигенције која ће оптимизовати друштвено одлучивање, контролисати климатске промене и омогућити довољну производњу хране за већ пренасељену планету. Ауторка поседује снажан

критички дух, са изразито јасним ставом о опасностима које *техносолуционизам* доноси с пропагандном мантром.^[2] Игра је софистицирана и лукава: мит о чистој технологији скрива низ „битака и тајних договора“, док највеће трошкове логике сносе земљина атмосфере, океански еко-систем и лоше плаћени радници широм света. Искуство рада се редефинише тако што је надзор све већи, док алгоритми процењују границе коришћења људске снаге. „Лажна аутоматизација не замењује директно људски рад, она га само премешта и распршује у простору и времену“, запажа Крофордова (стр. 75), јер моћне индустрије креативно дизајнирају различите комбинације интеракције рачунарског и људског рада. Неуронске мреже, логистичка регресија и стабла одлучивања мали су део репертоара машинског учења, којим се за неколико тренутака прегледају милиони имејлова, фотографија или туђих говора. Флоскуле о „рударењу података“ или фразе да су подаци „нова нафта“ реторички камуфлирају вековну праксу моћних колонизатора: ако природа више није жива већ чини фонд бесплатних залиха, онда ни подаци нису лични већ су исплатива компанијска инвестиција.^[3] Ту препознајемо колонијални образац примењиван у раним фазама територијалног освајања – од туђе земље (*terra nullius*) до туђих података (*cookies*)

[2] Према *Кембрицовом речнику*, *техносолуционизам* представља идеју да се „сви проблеми могу решити технологијом, иако истина може бити сложенија“. То значи да у друштвеним наукама појам има негативну конотацију, коју критичари виде у појави тзв. капиталистичке модерности која фаворизује само економски раст.

[3] „Рећи да су подаци ‘нова нафта’ не значи само истаћи њихову исплативост, већ и сакрити проблеме фосилне индустрије: од трошкова нафтне и рударске индустрије, уговорног ропства, геополитичких сукоба, исцрпљивања ресурса и последица које превазилазе временске оквире једног животног века“, наводи Крофорд (стр. 118)

– шири се неолиберални поглед на тржиште информација као на главно мерило вредности. Крофордова ту појаву именује као идеологију података, упозоравајући на последице у области политичко-безбедносног деловања: „Када су подаци пуки облик капитала, онда је све оправдано и сви простори се могу подвргнути све инвазивнијим средствима датификације“, закључује она.

Велику вредност ове књиге чине једноставност и приступачност обичном човеку, којем за њено разумевање и тумачење не треба експертски ниво знања. Титани технолошке индустрије постали су такви захваљујући наивности људи који су им сами понудили своје породичне албуме, пословне фотографије, војне вежбе – превиђајући да тако огољују сопствену приватност. Етика се посматра са дистанце, баш као и заштита јавних добара. AI није неутрална, при чему алгоритми издвајају дискриминаторна или пристрасна поступања, што се у садржајима детаљно анализира. „Типична структура једне епизоде у текућем наративу о пристрасности у AI-ју почиње тако што истраживачки новинар или инсајдер открије како одређени AI систем производи дискриминаторне резултате. Прича затим постаје општепозната, а компанија о којој је реч обећава да ће се позабавити датим проблемом. Затим се систем замењује новим, или се врше техничке интервенције како би се произвели резултати већег паритета. Ти резултати и техничке исправке остају тајни у власништву

компаније, а јавности се говори да може бити сигурна да је болест пристрасности 'излечена'.“^[4] Одабир информација које ће вештачка интелигенција користити у тренажном раду и техничким системима важна је за исправност добијених резултата, али право питање је – Ко одлучује какви ће се критеријуми примењивати? „Историје класификације нам показују да најштетнији облици људске категоризације – од система апартхејда до патологије хомосексуалности – нису просто ишчезли под лупом научних истраживања и етичке критике“, издвајајући значај политичког организовања и вишегодишњих медијских кампања. У дигиталном сазвежђу и осећања могу бити препозната и ухваћена у мрежу стандардних образаца понашања, али ако машинама оставимо на вољу да их конструише и обликује, очекује нас доба диригованих револуција. У том контексту тумачимо и закључке о слабљењу улоге држава и нација уместо којих функционишу сложене, испреплетене мреже мултинационалних и мултилатералних програма, инфраструктура и рада. Препуштање кључних државних функција технолошким предузетницима осетиће се кроз феномен аутсорсоване државе у којој се суверенитет територије мења за суверенитет података. „Свемир постаје крајња империјална амбиција, симболишући бекство од ограничења Земље, тела и закона“, поентира ауторка, најављујући нову колонију у којој ће живети натчовек растерећен било каквих биолошких, друштвених, етичких или еколошких граница.

[4] Tristan Greene, „Science May Have Cured Biased AI“, The Next web, 28. октобар 2017, доступно на: <https://thenextweb.com/artificial-intelligence/2017/10/26/scientists-may-have-just-created-the-cure-for-biased-ai>

Кејт Крофорд је саветница за јавне политике у Уједињеним нацијама, Белој кући и Европском парламенту, где често говори о политичком дизајну и примени вештачке интелигенције. Када поручује да обликовање знања, комуникације и друштвене моћи данас директно зависи од

обима вештачке интелигенције коју држава користи, треба јој веровати. Пажљивим читањем овог дела можда ћемо боље разумети страх о којем ауторка говори како од појединачне, тако и од колективне смрти – „страх да нам време заиста истиче“.

References / Литература

Crawford, K. (2025). *Atlas of Artificial Intelligence: Power, Politics, and Planetary Costs*. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije. [In Serbian]

